

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Навчально-науковий інститут №3
Кафедра психології, соціології та педагогіки

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни Юридична психологія
обов'язкових компонент
освітньої програми першого рівня вищої освіти

за спеціальністю 081 Право
(слідча)

за темою – ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Харків - 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою ННІ № 3
Протокол від 09.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології
(Протокол від 08.07.2024 № 13)

Розробники:

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки ННІ № 3 ХНУВС, кандидат
соціологічних наук, доцент **Ольга МЕДВЕДЄВА**

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки ННІ № 3 ХНУВС, кандидат
психологічних наук, доцент **Оксана ЛЯСКА**

Рецензент:

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки ННІ № 3 ХНУВС, кандидат
психологічних наук, доцент **Вікторія ДОЦЕНКО**

ТЕМА 3. Правова соціалізація особистості
час проведення – 2 години

План лекції:

1. Психологічні аспекти правової соціалізації особистості.
2. Психологічна характеристика правосвідомості.

Література

Основна:

1. Бандурка О. М. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ : наук.-практ. посібник : О. М. Бандурка та ін. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2015. 319 с.
2. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ: наук.-практ. посібник : О.М. Бандурка та ін. Харків.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2015. 319 с.
3. Юридична психологія : підручник / Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко [та ін.] ; заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Вид. 2-е, доопр. та доп. Київ : КНТ, 2018. 352 с.
4. Юридична психологія : підручник / за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Допоміжна:

1. Александров Д.О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ: монографія / Д.О. Александров. – К.: Вадекс, 2014. – 307 с.
2. Бишевец О. В. Тактико-психологічні засади пред'явлення для впізнання. Форум права, 2015. № 1. С. 24–31. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21S
3. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Jurnalul juridic național: teorie și practică = National law journal: theory and practice. 2016. Nr. 2/1 (18). С. 130133. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/2/part_1/30.pdf
4. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
5. Ніколаєнко С. О. Юридична психологія: навч. посібн. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. 145 с. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream%20download/123456789/50590/6/Nikolaienko_Yurydychna_psykholohiia.pdf;jses

Текст лекції

1. Психологічні аспекти правової соціалізації особистості.

Правова психологія – це напрям юридичної психології, що досліджує психологічні аспекти правотворчості і змісту права, загальної і спеціальної превенції закону, його впливу на формування правосвідомості (суспільної та індивідуальної) та суб'єктів правовідносин.

Кожна людина з моменту свого народження перебуває у постійному та безперервному розвитку, що триває все життя, але найбільшого значення набуває в перші 15-25 років. Цей період має особливе значення за своїми результатами та наслідками через те, що основним його завданням та змістом стає **соціалізація** особистості. Людина, за словами видатного психолога О.М. Леонтьєва, по суті народжується твариною, яка має унікальну можливість - в процесі прижиттєвого розвитку стати особистістю.

Соціалізація (от лат. *sociatis* - суспільний) - це процес навчання та засвоєння індивідом соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, притаманних певному суспільству чи соціальній групі. В ході соціалізації кожна людина розвиває власну індивідуальність та здатність незалежно мислити і діяти. Соціалізація не є пасивним процесом - вона пов'язана з активною, діяльною участю у ньому самої людини.

В процесі соціалізації індивіда можна виділити дві сторони - **соціальну адаптацію** й **інтеріоризацію**. Соціальна адаптація - це пристосування індивіда до соціальних умов, рольових функцій, соціальних норм та цінностей нового для нього середовища. Інтеріоризація - це процес включення соціальних норм, цінностей у внутрішній світ людини, формування здатності особи поєднувати індивідуальні та суспільні інтереси.

Звичайно, найбільш інтенсивним періодом соціалізації є дитинство та підлітковий вік, але й досягнувши дорослого стану людина повинна адаптуватися до змінюваних соціальних цінностей - під час переходу з одного соціального середовища до Іншого (зміна соціального статусу, шлюб, переїзд із села до міста, зміна місця роботи та кола спілкування і т. ін.), до виконання нових

соціальних ролей. Саме тому науковці виділяють два якісно відмінні *типи соціалізації*: **первинна (або рання)** та **вторинна**.

Первинна соціалізація охоплює період дитинства, коли індивід стає членом суспільства та включається у сферу міжособистісних відносин у малих групах. Вторинна соціалізація передбачає своєрідну трансформацію особистості (засвоєння нових цінностей і навичок), за допомогою якої вже соціалізований індивід інтегрується у нові сектори суспільства.

У сучасній науці виділяють наступні соціально-психологічні **механізми соціалізації**:

- 1) **ідентифікація** – визначення особою своєї належності до певної соціальної групи, що полегшує процес засвоєння норм, відносин та форм поведінки, їй властивих;
- 2) **імітація (наслідування)** – свідоме чи несвідоме відтворення зразків поведінки людей, які є набуттям життєвого досвіду попередніх поколінь;
- 3) **навіювання** – несвідоме відтворення індивідом досвіду тих людей, з якими він взаємодіє;
- 4) **конформізм** – прагнення пристосувати свою поведінку до вимог групи.

Засвоєння соціальних норм і цінностей у різних індивідів відбувається з різною успішністю: можна зустріти людей, які ледь піднялися над тваринним рівнем розвитку-їх життя визначається слабо соціалізованими біологічними і матеріальними потребами. Інколи соціалізація починається більш-менш успішно, але у певний період позитивна тенденція змінюється на негативну (відбувається **асоціалізація**). Подолання тимчасових негативних змін у процесі засвоєння соціальних норм і цінностей супроводжується двома взаємодоповнюючими процесами: **десоціалізацією** та **ресоціалізацією**.

- 1) **Десоціалізація** - це процес "відучування" від старих цінностей, ролей і правил поведінки;
- 2) **Ресоціалізація** - навчання новим цінностям, нормам, ролям і правилам поведінки.

Соціалізація особистості - процес багатовимірний. Одним з найважливіших напрямів загального процесу соціалізації є **правова соціалізація**, зміст якої полягає в засвоєнні особистістю правових цінностей, перетворенні їх у норми власного життя і поведінки.

Правова соціалізація включає в себе:

- засвоєння критеріїв оцінки юридично значимих ситуацій;
- вивчення законів і соціальних вимог, що визначають міру можливої і належної поведінки в суспільстві;
- усвідомлення та прийняття власних прав і обов'язків, методів і засобів їх реалізації;
- оволодіння необхідними соціальними навичками користування правовими знаннями, вимогами, правилами;
- вироблення певного типу поведінки, що характеризується розумінням особою власної ролі у соціально-правовій системі суспільства та реалізацією правових норм у своїй поведінці.

Особа повинна не тільки зрозуміти, що у суспільстві існують певні закони,

але й співвіднести їх із собою - усвідомити, **що саме** ці закони означають для неї, встановити межі дозволеного й забороненого.

Виділяють такі **шляхи засвоєння правових норм і цінностей**:

1) традиційний – особа засвоює норми поведінки, погляди і переконання, що притаманні її сім'ї та найближчому оточенню;

2) інституціональний – реалізується в процесі взаємодії людини з різноманітними організаціями та установами. Деякі з них є спеціалізованими, створеними для реалізації функції соціалізації (наприклад, система освіти), інші неспеціалізованими. Вони здійснюють соціалізацію паралельно зі своїми основними функціями (наприклад, армія, ОВС, СБУ);

3) стилізований - діє в межах субкультури, тобто сукупності норм, цінностей, поведінкових проявів, характерних для певної групи людей, що обумовлює певний спосіб її життя;

4) міжособистісний - функціонує в процесі взаємодії особи з іншими людьми, які є для неї значимими (батьки, вчителі, друзі і т. ін.);

5) рефлексивний - реалізується через індивідуальні переживання та усвідомлення, внутрішній діалог, в якому людина розглядає, оцінює, приймає або відкидає певні цінності, властиві різноманітним інститутам суспільства, сім'ї, спільноті однолітків й т. ін.

Оскільки насиченість і сутність процесу правової соціалізації протягом життя є досить неоднорідними, можна провести її періодизацію відповідно до життєвих циклів, етапів соціалізації особистості. Кожному з цих етапів притаманні різні агенти й інститути соціалізації.

Агенти соціалізації:

- конкретні люди, які беруть участь у передачі соціального досвіду;
- інститути соціалізації - установи чи неформальні об'єднання, що впливають на процес соціалізації та спрямовують його (сім'я, школа, група однолітків, трудовий колектив, засоби масової інформації).

Етап дотрудової соціалізації охоплює життя людини від народження до початку трудової діяльності. Він включає в себе:

- **ранню соціалізацію** (від народження до вступу до школи), коли соціальний досвід засвоюється некритично, за рахунок копіювання та наслідування поведінки дорослих. Перші елементи правової культури дитина набуває вже в ранньому віці: вона включається в правоподібну діяльність, набуває навичок та засвоює стандарти нормативно-оціночної поведінки, отримує перші юридичні уявлення з казок, відтворює та трансформує їх в рольових іграх, поступово формує хоч і примітивну, дитячу, але власну картину правового життя;

- **період навчання** (в школі, технікумі, коледжі, університеті тощо) – основними інститутами правової соціалізації стають навчальні заклади, причому морально-правові ціннісні орієнтації персоніфікуються вже не тільки в постатях батьків, родичів, вчителів, але й друзів у групах неформального спілкування. Ступінь засвоєння правових норм, установок, зразків поведінки при цьому суттєво залежить від ставлення дитини до батьків, родичів чи вчителів, які виступають носіями певних соціальних цінностей і норм права. Якщо до цих осіб сформоване позитивне емоційне ставлення, то дитина за допомогою механізмів наслідування і навіювання засвоює ті морально-правові цінності, якими вони

керуються **в** своєму житті. Якщо ж ставлення до цих осіб є негативним, то вона буде не визнавати не лише їх, але й систему морально-правових цінностей, носіями яких вони є. Відбувається переорієнтація на інших людей, що можуть бути носіями деформованої системи цінностей. Особливого значення наявність позитивного авторитету дорослого набуває у підлітковому віці, коли сила впливу батьків зменшується, а впливовість однолітків значно зростає. Повага у неформальному оточенні компенсує невдачі у навчанні чи відсутність уваги з боку батьків. Саме у групі однолітків він пізнає самого себе, свої здібності, слабкі і сильні сторони, група вносить корективну сімейні ціннісні уявлення, засвоєні в ранньому дитинстві. Оскільки тепер у взаємодію вступають різні за приналежністю групи (сім'я, школа, однолітки і т. ін.), підліток зустрічається з протиріччями. Це дозволяє йому співставляти, аналізувати, критикувати різні системи цінностей, що **в результаті** призводить до формування власної соціальної позиції, системи цінностей.

Етап трудової соціалізації - охоплює період зрілості особи, коли вона є суб'єктом суспільних відносин, активно відтворює соціальний досвід шляхом реорганізації та розвитку природного та соціального середовища. Основними інститутами правової соціалізації на даному етапі стають формальні та неформальні групи у трудових колективах. Поведінка людини у таких групах залежить від розуміння нею своєї соціальної ролі і регламентується системою чинних соціальних норм і системою соціальних заходів впливу.

Етап після трудової соціалізації - охоплює період життя особи, коли вона за своїми фізичними можливостями не здатна брати активну участь у виробничому процесі і спрямовує свою енергію на відтворення соціального досвіду **шляхом передавання** його молодшим поколінням. Інститутами соціалізації на даному етапі виступають різноманітні громадські організації, у діяльності яких беруть участь пенсіонери.

Крім того, на всіх етапах соціалізації велике значення мають засоби масової інформації, причому їх вплив є досить неоднозначним. Зокрема, це стосується впливу на свідомість і підсвідомість реклами або численних фільмів та серіалів, що формують у дітей і підлітків стереотипи поведінки, яких вони не можуть бачити у найближчому оточенні.

Правова соціалізація нерозривно пов'язана з моральним формуванням особистості. По суті, вона являє собою процес розвитку здатності Індивіда до нормативної свідомості та поведінки, до обмеження власного свавілля, поваги до інтересів інших. Американський психолог Л. Колберг виділяє такі **етапи (рівні) розвитку моралі**:

1) передконвенційний (доморальний) - дитина виконує вимоги дорослих лише заради самої слухняності; вона уникає порушення норм, щоб уникнути покарання. Її поведінка є результатом впливу авторитету батьків. Дещо пізніше нормативна поведінка набуває властивостей обміну-дитина розраховує на певну винагороду, обіцяну батьками. Тепер вона вже розуміє власні інтереси, а нормативну поведінку розглядає як поступку інтересам інших людей, очікуючи взаємін поступки і від них;

2) конвенційний - формується "моральна свідомість", засади власних, а незапозичених уявлень про "правильне" і "неправильне". У першій фазі даного етапу нормативна поведінка мотивується почуттям сорому у випадку

припущення помилки, прагненням заслужити заохочення з боку дорослої людини, що є авторитетом. У другій фазі моральна поведінка обумовлена повагою до правил та прагненням їх дотримуватися;

3) рівень **автономної моралі** - особа вже здатна сама розуміти, що у конкретній ситуації є добро, що зло. У першій фазі етапу вона усвідомлює відносність правил та норм і навчається гнучкості у їх застосуванні; у другій-засвоює уявлення про Існування логіки соціального життя, яку неможливо звести до інтересів окремого індивіда; у третій фазі, якої досягають далеко не всі люди, формуються власні моральні принципи, носієм моральних вимог стає сумління особи. Рівень автономної моралі відповідає вищому рівню правової соціалізації - поведінка особи на основі право-солідарних установок, звична правомірна поведінка як стійка моральна особливість особистості. При цьому особа дотримується правових норм незалежно від обставин, користі, раціональних міркувань, через стійку потребу вчиняти лише правомірні дії - чинити гідно.

Дефектність правової соціалізації може виявлятися в:

- недостатній оцінці цінності права (**правовий негативізм**),
- безвідповідальному, легковажному ставленні до вимог закону (**правовий інфантилізм**),
- активному неприйнятті норм права (**правовий нігілізм**),
- **свідомій злочинній поведінці**

Психологічна мета правової соціалізації - забезпечення правомірної поведінки, що передбачає формування у особистості такого інтегрального правового утворення як правосвідомість.

2. Психологічна характеристика правосвідомості.

Основними компонентами правосвідомості слід вважати (див. табл. 1).

Пізнавальній функції відповідає наявність певної суми юридичних знань і вмінь, або правова підготовка. В основі будь-якої соціально-пристосувальної діяльності лежить мінімальна сума знань про її об'єкти та об'єктивні умови. Правова підготовка не вичерпується лише формальними юридичними знаннями. Можна володіти знаннями, але не вміти ними користуватися, тому необхідно враховувати ступінь практичного володіння цими знаннями. Рівень правових знань та вміння застосовувати їх на практиці піддаються емпіричній перевірці.

Оціночній функції відповідає оціночне ставлення до права та практики його виконання й застосування.

В процесі пізнання дійсності люди не залишаються байдужими до одержаних знань. Вони співвідносять їх з попереднім досвідом, потребами, інтересами, цілями діяльності. Властивості предметів, що пізнаються, певним чином переживаються. Виникає нове, на цей раз інтелектуально-емоційне утворення - психічне ставлення до об'єктів пізнання та практичної діяльності (визначення суб'єктивної значимості об'єкта як гарного чи поганого, корисного чи шкідливого, прийняттого чи неприйнятного і т. ін.).

Профільтовані через особистий досвід та правову практику суб'єкта пізнані ним різні сторони і явища правового життя так само викликають до себе певне ставлення і, якщо вони набувають значення для індивіда, то починають кваліфікуватися як цінності.

Регулятивна функція реалізується за рахунок соціально-правових

установок та ціннісних орієнтацій.

Самі по собі ціннісні ставлення як інтелектуально-емоційні утворення не мають здатності практичної реалізації без сил, що відіграватимуть роль рушійних механізмів діяльності. Таку роль виконує вольовий компонент, який формує готовність діяти у певному напрямку. Залучення цього компоненту призводить до нових, тепер вже інтелектуально-емоційно-вольових утворень - соціальних установок.

Соціальна установка - сформована на основі попереднього досвіду схильність сприймати та оцінювати певний предмет певним чином і готовність діяти відносно нього відповідно до цієї установки. Коли об'єктом установки стають різноманітні правові цінності, ми говоримо про правові установки.

У своїй сукупності установки утворюють ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації - це стійка система установок, певним чином орієнтована на соціальні цінності, що спрямовує поведінку людей у напрямі до цих цінностей в умовах їх складної взаємодії.

Домінуючі установки утворюють спрямованість особистості, визначають її життєву позицію та характеризують змістовну сторону ціннісних орієнтацій.

Таким чином, регулятивна функція права здійснюється за допомогою правових установок та орієнтацій, що синтезують та стабілізують усі інші джерела правової активності.

Таблиця 1

Компоненти правосвідомості

Основні функції правосвідомості	Психологічні компоненти	Результати функціонування	Емпіричні показники
Пізнавальна	Інтелектуальний	Правова підготовка	Юридичні знання та вміння ними користуватися
Оціночна	Інтелектуально-емоційний	Ціннісне ставлення до права та практики його застосування	Оціночні судження (погляди)
Регулятивна	Інтелектуально-емоційно-вольовий	Правові установки та орієнтації	Поведінкові позиції (рішення)

Структура правосвідомості представлена наступними **основними типами оціночних ставлень**:

- 1) до права (до його принципів, інститутів, норм);
- 2) до правоохоронних органів та їх діяльності;
- 3) до правової поведінки інших людей;
- 4) до власної правової поведінки (правова самооцінка).

З точки зору особливостей сприймання права виділяють два його рівні:

- *правову ідеологію*
- *правову психологію*.

Крім того, важливим психолого-правовим феноменом, що нерозривно пов'язаний із правосвідомістю, спирається на неї, але при цьому становить собою відносно самостійну категорію, є *правова культура*.

Правова ідеологія - вищий рівень правосвідомості, що становить собою систематизовану, виражену у правових категоріях (законності, справедливості,

рівності, єдності прав та обов'язків і т. Ін.), правових і наукових документах та втілену у об'єктивному праві науково обґрунтовану та схвалювану державою концепцію про роль права й способи використання його можливостей в інтересах розбудови правової держави, гарантованого забезпечення прав громадян і розвитку суспільства як гуманного і правового.

Звертаючись до досвіду сучасних розвинутих країн світу у сфері **формування** державних ідеологічних систем, можна виділити декілька принципово важливих умов, завдяки реалізації яких ідеологія виступала і виступає засобом консолідації нації на шляху до вирішення економічних і політичних проблем.

1. Життєздатною і плідною державною ідеологією може бути лише та, що формується на основі реального життя відповідного суспільства, традицій і менталітету його народу, а не ідеологічних міфів, запозичених у інших.

2. Державна ідеологія повинна відображати тільки загальносуспільні, а не соціально-групові інтереси.

3. Державна Ідеологія не повинна намагатися давати відповіді на всі проблеми суспільного життя, а лише на ті, що мають загальносуспільне значення.

4. Державна ідеологія має бути відкритою для критики з боку різних політичних партій, суспільних рухів і громадських формувань, а також окремих громадян.

5. Державна ідеологія повинна мати відповідну державну організаційну структуру і матеріальну базу, бо вона тільки тоді може бути життєздатною і плідною, коли про неї буде піклуватися сама держава.

Правова психологія (побутова правосвідомість) - рівень сприймання права, заснований на почуттях, емоціях, переживаннях. На таке сприймання впливають звичаї, традиції, переконання, упередження, притаманні окремим соціальним групам.

Змістом правової психології виступають почуття, емоції, переживання, настрої, звички, стереотипи, що виникають у людей у зв'язку з Існуючими нормами і практикою їх реалізації. Радість чи обурення з приводу прийняття нового або скасування старого закону, відчуття задоволення чи незадоволення практикою застосування юридичних норм, дій правоохоронних органів, нетерпиме чи байдуже ставлення до порушень встановлених правил - це ті правові почуття та емоції, що в своїй сукупності утворюють сферу правової психології. Сферою "застосування" правової психології є індивідуальні та стихійно-масові відносини людей.

Коли йдеться про правову психологію, доцільно вести мову про існування різних рівнів її розвитку. Зокрема, можна виділити **високий, середній, низький та кримінальний рівні розвитку правової психології**.

Високий рівень розвитку правової психології характеризується максимальною відповідністю соціально-психологічних явищ уявленням про справжнє правове суспільство та правомірну поведінку окремих членів суспільства або їх груп. Це рівень вірогідного, стійкого відображення правової реальності.

Середній і низький рівні розвитку правової психології свідчать про все більше неспівпадіння її зі справжніми правовими уявленнями, про наявність усе

більшої кількості криміногенних соціально-психологічних передумов, що проявляються все частіше, ширше і глибше у протиправній поведінці членів суспільства. Кримінальний рівень правової психології притаманний злочинцям та злочинним групам.

Правова психологія існує на двох рівнях: **правова психологія групи** та **індивідуальна правова психологія**. Правова психологія групи включає в себе всі явища психіки (усвідомлені, малоусвідомлені, неусвідомлені та безсвідомі) при вирішальній ролі свідомості - вона є основною в регуляції поведінки членів групи, що виражається у санкціонуванні, заохоченні чи засудженні, забороні правомірної або, навпаки, неправомірної поведінки членів групи. Свідоме також визначає і реакції групи на юридично значимі події, що відбуваються поза межами групи, це виражається в активній чи пасивній підтримці чи засудженні таких подій.

Структура правової психології групи складається з наступних елементів.

Правова освіченість - сукупність знань, якими володіють члени групи стосовно правової системи суспільства, ролі права та законності у житті суспільства, власних правах і обов'язках, способах їх реалізації і т. ін. Правова освіченість є продуктом цілеспрямованої діяльності держави та її інститутів щодо підвищення правової освіченості громадян, вивчення правових питань у освітніх установах, роботи керівників та громадських організацій із правової освіти, власних Ініціативних зусиль групи та її **членів** із підвищення рівня своєї правової освіченості.

Правова поінформованість - знання групою та її членами законів та інших правових настанов, як уже діючих, так і нових, що розробляються суб'єктами правотворчості, а також уміння орієнтуватися в них при прийнятті рішень, котрі стосуються власного життя і діяльності. Цей компонент не може бути сформований раз і назавжди. Він може знаходитися на належному рівні розвитку якщо потрібна людям інформація постійно до них надходить, якщо це відбувається відповідно до вимог часу і потреб громадян, якщо надходження такої інформації та коментарі до неї надаються компетентними людьми та характеризуються вірогідністю.

Правова громадська думка - це притаманна групі точка зору стосовно того чи іншого закону, нововведення, рішення державних органів, дій державного апарату та правоохоронних органів, роботи судів і т. ін. Правова громадська думка виникає під час отримання правової інформації та практики взаємодії з правовою системою, державними і спеціальними юридичними органами та їх представниками. Психологічні механізми, що перетворюють громадську думку у дієву правову силу, приводяться у рух правовою інформацією, що надійшла. Спочатку відбувається пізнавальна діяльність (сприйняття, осмислення, усвідомлення інформації), в ході якої створюється образ правового феномену, що одразу переводиться у його оцінку, яка переростає в емоційне ставлення до неї (у діапазоні схвалення-несхвалення) та спонукання до групового реагування-правомірної поведінки, ігнорування, протестної чи протиправної діяльності. Така реакція привносить дещо нове у правову психологію та поведінку групи.

Правовий клімат - комплексний феномен у вигляді цілісної характеристики психологічної атмосфери правового життя групи. Визначальну

роль у ньому відіграють групові настрої - переживання та почуття, викликані реакцією на різноманітні правові події. Настрої правового протесту, правового нігілізму, правового задоволення чи незадоволення, правових сподівань, правової впевненості можуть виникати у зв'язку з низьким рівнем життя, реальною правовою захищеністю громадян, результатами діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності, характером висвітлення правових питань у засобах масової інформації і т. Ін.

Правовий досвід - особливий психолого-правовий феномен, що виникає внаслідок правових подій (динамічних, разових, повторних), котрі відбуваються у групі. Досвід втілюється в досить стійких соціально-психологічних утвореннях, що надають правовій психології групи певних рис та характерного вигляду.

Правовий досвід втілюється, перш за все, у **правових переконаннях групи** - сукупному продукті окремих думок, що виникають у відповідь на правові питання та відіграють роль групового правового світогляду. Сукупність таких переконань обумовлює певний підхід, схильність групи до особливого розуміння ("бачення") правової системи. її елементів, новацій, шляхів її вдосконалення.

Другий феномен досвіду - групові ціннісно-нормативні орієнтації, що становлять собою соціально-психологічні норми розуміння, ставлення та поведінки у правовій сфері суспільства. По суті, це лише ті правові норми, які група приймає, визнає як цінності та використовує у діяльності, це суб'єктивно-правові норми. Ступінь відповідності ціннісно-нормативних орієнтацій схвалюваним державою правовим настановам визначається рівнем розвитку правової психології групи. Усі або частина таких орієнтацій можуть бути сформованими групою внутрішніми нормами, що виступають регуляторами юридично значимих внутрішніх і зовнішніх відносин.

Третій феномен правового досвіду групи - її **правова позиція**, яка відображає місце, що займає група у системі права та відносно до неї. Позиція може бути активно-підтримуючою, правослухняною, вибірково правослухняною (активно-підтримуючою стосовно одних правових актів й елементів правової системи та засуджувальною відносно інших), правопорушною та активно-протидіючою.

Четвертий феномен - правова активність групової психології, що характеризує не просто відображення правової реальності у пасивних проявах групової психології, а й систему мотивацій, потреб, прагнень, творчих пошуків, бажань проявити себе у правовій системі, брати участь в укріпленні правопорядку. Правова активність є наслідком зайнятої позиції. Пасивність, споглядання рідко призводять до формування високого рівня розвитку правової культури, у той час, як висока правова активність групи може привести до реального зростання правової психології групи.

Правова культура - система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності.

Правову культуру можна визначити і як вираження державно-правового досвіду конкретних соціальних спільностей та Індивідів у матеріальних та духовних продуктах життєдіяльності, у навичках та цінностях, що впливають на їх юридично значущу поведінку.

Як вже було зазначено вище, правова культура тісно пов'язана з правосвідомістю, спирається на неї, але при цьому є відносно самостійною категорією, оскільки включає у себе не тільки соціально-психологічні процеси, що відбуваються у суспільстві, а й юридично значиму поведінку членів суспільства, правову діяльність у вигляді правотворчості та її результатів, традиції правотворчості, практику функціонування правових інститутів в цілому.

Правова культура існує на двох рівнях: *правова культура суспільства* та *правова культура особи*.

Структурними елементами правової культури суспільства виступають компоненти юридичної дійсності в їх особливому ракурсі еталонів поведінки: право, правосвідомість, правові відносини і законність, правопорядок і правомірна діяльність суб'єктів. Призначенням правової культури є прогресивний розвиток особи і суспільства, тому повною мірою вона може **бути** зрозуміла лише в загальному контексті соціально-правового прогресу, показником якого стають:

- правові знання;
- добровільність виконання вимог правових норм;
- престиж, авторитет юридичної науки;
- участь громадян в управлінні державою;
- реальність прав і свобод громадян.